

EESTI LAMBA- JA
KITSEKASVATAJATE LIIT

**EESTI TUMEDAPEALISE LAMBATÕU (ET)
ARETUSPROGRAMM
2021-2026**

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit
2020

SISUKORD

1. EESTI TUMEDAPEALINE LAMBATÕUG (ET)	3
1.1. Tõukirjeldus	3
1.2. Eesti tumedapealise lambatõu populatsioon.....	4
2. EESTI TUMEDAPEALISE LAMBATÕU ARETUS.....	5
2.1. Aretuse eesmärk	5
2.2. Eesmärgi saavutamine.....	6
2.3. Aretusmeetodid	8
3. KARJATERVISE PROGRAMMID	8
LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLI KORD.....	9
Mõisted.....	9
Jõudluskontrolli läbiviimise aluseks olevad korrad	10
I Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord	10
II Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse	16
III Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord.....	16
IV Jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine	17
V Geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord	18
Hindamine	18
Hindamise üldsätted	18
LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD	21
Mõisted.....	21
Tõuraamatusse kantavatele utt- ja jäärtalledel esitatavad tingimused.....	23
Tõuraamatu põhiosa A ja B ja tõuraamatu lisaosa R	24
Lammaste kandmine tõuraamatu põhiossa.....	24
Lammaste kandmine tõuraamatu A ja B ossa	24
Lammaste kandmine tõuraamatu lisadesse	25
Tõuraamatu taastamisosa T	25
Lammaste kandmine ET tõuraamatu taastamisossa.....	25
Taastamisprogrammis osalemise tingimused.....	26
Eesti tumedapealise lambatõu (ET) tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord	27
Veresuse arvutamine ja veresusega arvestamine eesti tumedapealist tõugu lammaste puhul.....	28
LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD	29
LISA 4. LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD	31
LISA 5. PÕLVNEMISTUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD.....	31
LISA 6. PÕLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD.....	33
LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD	33
LISA 8. TÕULAMMASTE HINDAMISE JUHEND	34
LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS.....	37

1. EESTI TUMEDAPEALINE LAMBATÕUG (ET)

1.1. Tõukirjeldus

Eesti tumedapealist (ET) lambatõugu on aretatud alates 1926. aastast ja tunnustati iseseisva tõuna 1958. aastal. Tegemist on hübriidtõuga, mille aretamiseks on algselt kasutatud kohalikke maalambaid, keda on ristatud nende omaduste parendamiseks sisse toodud tõugudega. Eesti tumedapealine lammas on varavalmiv, heade lihaomadustega liha-villalambatõug. Eesti tumedapealiste lammaste pea ja jalad võivad olla kaetud villaga või tumedate ohevillkarvadega. Täiskasvanud lamba villak on valge. Jäärad kaaluvad 90–100 kg, keskmiseks kehakaaluks on aastal 1989 antud 97 kg ja 2012. aastal 94 kg. Uted kaaluvad 70–80 kg. 1989. ja 2012. aasta andmete kohaselt keskmiselt 76 kg. Uttede viljakus on 1,53 sündinud talle poeginud ute kohta.

Eesti tumedapealise lambatõu parandajatõugudeks on viimati olnud: suffolk, saksa mustapealine, oksforddaun ja soome maalammas.

Komponenttõugude kirjeldused

Suffolk (SUF) on lihatõugu lammas, kes pärineb Inglismaalt. Neid kasutatakse lõppjääradena. Suffolki lambad on suured, heade lihavormidega ja taluvad hästi madalamaid temperatuure. Täiskasvanud lamba villak on valge, pea ja jalad on kaetud tumedate ohevillkarvadega. Jäärad kaaluvad 113–150 kg, uted 80–110 kg. Uttede viljakus on 1,71 talle poeginud ute kohta.

Oksforddaun (OXF) on lihatõugu lammas, kes pärineb Inglismaalt. Oksforddauni tõugu lambad on suured, heade lihavormide ning hea kasvukiirusega. Tõug sobib kasvatamiseks ka niisketes ja külmades oludes. Täiskasvanud lamba villak on valge, pea ja jalad on kaetud villa ning tumedate ohevillkarvadega. Jäärad kaaluvad 90–135 kg, uted 68–90 kg, uttede viljakus on 1,39 talle poeginud ute kohta.

Saksa mustapealine (GER) lammas on varavalmiv, heade lihaomadustega liha-villalambatõug. Täiskasvanud lamba villak on valge, pea ja jalad on kaetud tumedate ohevillkarvadega. Jäärad kaaluvad 100–120 kg, uted 75–90 kg.

Läti tumedapealise (LAT) lambatõu aretamist alustati 20. sajandi keskpaigas, kui kohalikku lammast ristati šropširi ja oksforddauni tõugu lammastega. Kaasaegne aretus kulgeb ematõu aretamise suunas. Täiskasvanud lamba villak on valge, pea ja jalad on kaetud villa ning tumedate ohevillkarvadega. Jäärad kaaluvad 95–120 kg, uted 55–75 kg, uttede viljakus on 1,7 talle poeginud ute kohta ja tallede keskmine sünnikaal 4,3 kg.

1.2. Eesti tumedapealise lambatõu populatsioon

Eestis oli 1. jaanuari 2020 seisuga PRIA andmetel (Tabel 1) kokku 10148 ET tõugu lammast, kellest 1104 olid jäärad ja 9044 uted. 1104 jäärast 632 olid noorjäärad ja 472 üle aasta vanused jäärad. Utt-tallesid oli 1373 ja poeginud uttesid 7671.

Tabel 1. Eesti tumedapealist lambatõugu lammaste arvukus Eestis PRIA andmetel seisuga 1.01.2020 (Allikas: Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Ameti (PRIA) loomade register)

<i>Eesti tumedapealist tõugu lambad</i>	<i>Alla aasta vanused</i>	<i>Üle aasta vanused</i>	<i>Kokku</i>
Uted/utt-talled	1373	7671	9044
Jäärad	632	472	1104
Kokku	2005	8143	10148

---

2. EESTI TUMEDAPEALISE LAMBATÕU ARETUS

2.1. Aretuse eesmärk

Eesti tumedapealise lamba aretuse eesmärgiks on:

A) **eesti tumedapealise lamba aretus**, mis on vajalik kohalikesse oludesse sobiva ja turunõudlusele vastava heade lihaomadustega lamba saamiseks. Eesti väga varieeruvad ilmastikuolud ja söödabaas nõuavad toodangu andmiseks hästi kohastunud ja kohalikesse oludesse sobivat lambatõugu. Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (ELKL) juhindub eesti tumedapealise lambatõu aretustöös eesmärgist muuta lambakasvatus Eesti oludes tasuvamaks ja atraktiivsemaks majandusharuks, võimalusel säilitades kohaliku lambakasvatuse traditsioone. Eesti olud tähendavad siinkohal:

- asukohta Kirde-Euroopas, Lääne-Euroopa ostujõulisest turust küllalt kaugel;
- väiketootmise ja suurtootmise koosseksisteerimist;
- vajadust loodusmaastike hooldamiseks ja keskkonnasäästlikuks põllumajanduseks;
- mitmekesisust majandamisvõtetes.

Majanduslik tasuvus lähtub asjaolust, et sektori peamine majandustulu saadakse talleliha tootmisest. Tulenevalt ülaltoodust on ELKL eesmärgid eesti tumedapealise lambatõu aretustöös järgmised:

- lammaste tallelihajõudluse suurendamine,
- lammaste aretamine kohalikku suur- ja intensiivtootmisesse sobivas suunas,
- vastupidavuse ja emaomaduste parandamine,
- lammaste aretamine mahetootmisele sobivas suunas,
- tootmisfarmide, sealhulgas suuremate farmide, varustamine kohalikesse oludesse sobivate jäärade ja põhikarja täiendusega,
- põhjendatud aretussuundade toetamine ja eesti tumedapealise lambatõu edasiarendamine tuginedes senisele tumedapealise tõu aretuskogemusele Eestis.

Numbriliselt väljendatud eesmärk on järgmine:

- aretuspopulatsiooni keskmisena– 1,4 üleskasvatatud talle põhikarja üle kahe aasta vanuse poeginud ute kohta;
- aretuspopulatsiooni keskmisena– ristamisel lihatõugu lõppjääraga on utelt saadud lihatallede keskmine 100 päeva mass 25 kg;
- jõudluskontrollis olevate lammaste osakaalu suurenemine populatsioonis.

Käesolev aretusprogramm jätab võimaluse asjast huvitatud aretajatele liikuda oma aretustöös eesti tumedapealise lamba ajaloolise välimiku taastamise või esmaste parandajatõugude kasutamise suunas. Taolise huvi tekkimine registreeritakse ja teavitatakse selle tekkimisest teisi lambakasvatajaid. Lambakasvatajate jätkusuutliku huvi korral arutatakse läbi ja sõnastatakse täpsem eesmärk ning selle eesmärgi saavutamise abinõud.

B) eesti tumedapealise lambatõu taastamine, mis on vajalik selleks, et tagada eesti tumedapealise lambatõu jaoks piisava arvu sobivate sugujäärade saamine. Eesti tumedapealise lamba populatsioon ei oma praegusel hetkel piisavat geneetilist mitmekesisust, et tagada ET karjades piisava koguse puhtatõuliste jäärade saadavust.

2.2. Eesmärgi saavutamine

Aretusprogrammis seatud eesmärkide saavutamiseks on vajalik järgmiste sammude astumine:

1. Jõudluskontrolli jätkamine lammaste üldise kvaliteedi, aretustaseme, paremate karjade ja perspektiivsete suguloomade väljaselgitamiseks. Jõudluskontrollis kogutakse vastavalt kehtivale lammaste jõudluskontrolli korrale vähemalt järgmisi andmeid:

- 1) paaritusandmed:
  - a) paaritusrühma utede numbrid
  - b) paaritusrühma jäära number

- c) paarituse algus- ja lõpukuupäev
- 2) poegimine:
  - a) poegimise kuupäev
  - b) talle number
  - c) ema number
  - d) emal sündinud tallede arv (mitmikud)
  - e) talle kaal 100-päevaselt
  - f) elusolevate tallede arv 100-päevaselt
- 3) karjast välja viimine:
  - a) sündmuse kuupäev
- 4) karja toomine:
  - a) sündmuse kuupäev
  - b) looma põlvnemist/tõugu tõendav dokument

2. Jäärade valik karja parandamiseks. Jääradeks valitakse parimad puhtatõulised eesti tumedapealise lambatõu jäärad ning vajadusel ostetakse sisse parimate tõujäärade sperma. Sugujäära valikul arvestatakse järgmisi parameetreid:

- Jäära suhtelise aretusväärtuse indeks viljakusele on suurem kui 100.
- Jäära suhtelise aretusväärtuse indeks kasvukiirusele on suurem kui 100.
- Jäära tõuomased tunnused on silmapaistvad.
- Põlvnemise sobivus.

3. Põhikarja uttede valik tõuomaduste parandamiseks. Uttedest valitakse tõuaretusse uted, kellel on selgelt arenenud tõuomased tunnused (head emaomadused, viljakus, piimakus). Põhikarja uttede valikul arvestatakse:

- Ute suhtelise aretusväärtuse indeks viljakusele on suurem kui 90.
- Ute suhtelise aretusväärtuse indeks kasvukiirusele on suurem kui 90.
- Looma tõule iseloomulikku välimust.

4. Soovitud tunnustele kõrge aretusväärtusega tõuloomade (ka sperma, embrüote) importimine Eesti tõupopulatsiooni tõuomaduste parandamiseks.

2.3. Aretusmeetodid

Aretusmeetoditena kasutatakse eesti tumedapealise tõu puhul puhasaretust. Eesti tumedapealise lambatõu taastamise ossa kuuluvate loomade puhul kasutatakse ristamist kinnitatud komponenttõugude puhtatõuliste isenditega.

Puhasaretus on ühe tõu lammaste omavaheline paaritamine ja viljastamine. Seda kasutatakse tõugude aretamisel ja nende jõudlusomaduste täiustamisel.

Ristamine kinnitatud komponenttõugude puhtatõuliste isenditega on vajalik suguluspaarituste vältimiseks tõu parandamiseks aretuspulatsioonis, samuti eesti tumedapealise lambatõu täiustamiseks, et kiirendada lihajõudluse, viljakuse ja emaomaduste näitajate paranemist. Komponenttõud on tõud, mida kuni aastani 2015 kasutati parandajatõugudena ja kasutatakse edasi aretuse eesmärkide saavutamiseks.

Nimetatud viisil saadud järglasi nimetatakse eesti tumedapealise lambatõu puhtatõulisteks loomadeks.

3. KARJATERVISE PROGRAMMID

Tagamaks aretuskarjade kõrget karjatervise staatust on ET lamba aretajatel soovituslik liituda aretusorganisatsiooni ja teiste asjaomaste organisatsioonide poolt loodud karjatervise programmidega. Elusloomade importimisel võiks eelistada võimalusel loomi, kes on kõrgema suhtelise aretusväärtusega parasiidiresistentsusele.

LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLI KORD

Lammaste jõudluskontrolli viiakse Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidus läbi vastavalt põllumajandusloomade aretuse seadusele ning teistele Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktidele.

Mõisted

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva korra tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale. Jõudlusandmete koguja saab juhised andmete kogumiseks jõudluskontrolli läbiviija poolt aretusprogrammiga liitumisel.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Jõudluskontrolli kokkulepe on loomaomaniku või tema poolt volitatud isiku ja jõudluskontrolli läbiviija vahel sõlmitud leping, millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus seoses jõudluskontrolli läbiviimisega.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada ja teistest lammastest eristada.

Jõudluskontrolli läbiviimise aluseks olevad korrad

Jõudluskontrolli läbiviimisel on aluseks järgmised korrad:

- 1) põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord;
- 2) andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse;
- 3) jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord;
- 4) jõudlusandmete kogumise koolitusprogrammid ning jõudlusandmete koguja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord;
- 5) geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord.

I Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord

1. Jõudluskontrolli eesmärgid

Lammaste jõudluskontroll on jõudluskontrollis olevate lammaste jõudlus- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, salvestamine, säilitamine ja analüüsimine loomade geneetilise väärtuse hindamiseks ning aretusvalikute tegemiseks.

Jõudluskontrolli viiakse läbi lambakasvatusettevõttes ja selle raames kogutakse lammaste kohta paaritusandmeid, poegimis- ja põlvnemisandmeid ning andmeid tallede kasvukiiruse kohta. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta.

2. Jõudluskontrolliga liitumine

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolliga liituda soovijal tuleb esitada vormikohane avaldus (Lisa 9) Liidu kodulehe kaudu aadressil www.lammas.ee, e-

postiga aadressil kontor@lammas.ee või paber kandjal Liidu kontoris. Liidu kontaktid selleks on järgmised: Aretuse 2, Märja alevik, 61406, Tartumaa.

Avaldusele tuleb lisada karjas olevate lammaste nimekiri, soovitatavalt koos tõu ja sünniajaga. Lammaste sünniandmete puudumine ei ole jõudluskontrolliga alustamisel takistuseks.

Avalduse esitamisele järgneb farmi külastus Liidu töötaja poolt ja selle käigus esimene jõudluskontrolliandmete koguja koolitus. Ühtlasi hindab Liidu töötaja esimese farmikülastuse ajal karja lammaste välimiku vastavust vastava lambatõu tüübile. Farmikülastuse järgselt allkirjastatakse jõudluskontrolli kokkulepe.

Pärast aretusprogrammiga liitumist ja andmete kogumiseks vajalike juhiste saamist luuakse andmete sisestamiseks ja haldamiseks aretuse andmebaasi kasutajakonto. Vajadusel osutab Liit jõudluskontrolli andmete kogujale andmebaasi kasutajatuge.

Regulaarne jõudlusandmete kogumine algab paaritusregistri täitmisest. Selles peavad olema märgitud järgmised andmed: jäara registrinumber, karjamineku aeg, paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid ja paarituse lõpetamise kuupäev. Soovitav on alustada jääraga, kelle põlvnemine on registreeritud.

3. Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumine ja registreerimine

Jõudluskontrolli reguleerib Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse nr 2016/1012 V peatükk, täpsemad nõuded jõudluskontrollile on toodud sama määruse III lisas.

Jõudlusandmete kogumisel kohustub jõudluskontrolli läbiviija koguma aretuse eesmärgi saavutamiseks vajalikke andmeid ning salvestama ja säilitama neid elektroonilises aretuse andmebaasis.

Jõudlusandmeid kogutakse, salvestatakse, töödeldakse ning analüüsitakse loomaomaniku ja Liidu vahelise lepingu (Jõudluskontrolli kokkulepe) kohaselt. Andmete õigsuse eest vastutab jõudlusandmete koguja (loomaomanik või tema volitatud isik).

Oluline on tallede identifitseerimine sünnijärgselt viisil, et kogu kasvua vältel kuni riikliku registri numbriga märgistamiseni oleks tall selgesti teistest talledest eristatav ning oma emaga seostatav.

Jõudluskontrolli algandmete kogumise ja edastamise dokumendid on paaritusregister, talleregister ja müügiregister. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta. Aretuseks vajalike andmete kogumine määratakse täpsemalt vastava lambatõu aretusprogrammiga.

Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumiseks lisab jõudlusandmete koguja aretuse andmebaasi paaritusregistri ja talleregistri.

Paaritusregister (soovituslik vorm kodulehel) tuleb sisestada aretuse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul pärast paaritusgruppide moodustamist.

Paaritusandmed paaritusregistris:

- jäära registrinumber
- paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid
- jäära karja toomise aeg
- jäära karjast väljaviimise aeg

Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus kontrollida paaritusregistri andmete õigsust võrreldes paaritusregistri andmeid teiste andmebaasis olevate andmetega ning samuti paaritusregistri andmete vastavust tegelikkusele farmis kohapeal.

Talleregistrit (soovituslik vorm kodulehel) täidetakse jooksvalt kogu poegimisperioodi vältel, tallede andmed sisestatakse andmebaasi aretusväärtuse arvutamise seisukohalt olulisteks tähtaegadeks. Nimetatud tähtajad avaldatakse Liidu kodulehel ja muutumisest teatatakse kolm kuud ette. Talleregistri andmeid kontrollitakse läbi nende vastavuse paaritusregistrile ja andmebaasis olevate teiste andmetega võrdlemise ning farmikülastuste ajal farmis kohapeal.

Talleregistrisse kantakse minimaalselt järgmised andmed:

- poeginud ute registrinumber
  - jäära registrinumber, kui see on kantud paaritusregistrisse
  - poegimise aeg
  - sündinud tallede arv
  - elusalt sündinud tallede registrinumbrid, milleks ei pea kohe sünnijärgselt olema riikliku registri numbrid
  - iga talle kohta
    - sugu
    - 100 päeva mass ja/või 8 nädala mass
    - talle liikumine karjast välja (juhul, kui see on toimunud)
- Lisaks soovitatavalt sünnimass.

Sünnimassi määramiseks kaalutakse tall hiljemalt kolmandal elupäeval. Kui talle sünnimass ei ole määratud, kasutatakse arvutustes populatsiooni keskmist näitajat.

100 päeva massi määramiseks tuleb talled kaaluda vanusevahemikus 90–150 päeva ning sisestada aretuse andmebaasi kaalumise kuupäev ja kaalumise tulemused. Jõudluskontrolli läbiviija korraldab 100 päeva massi arvutamise ning tagasiside aretajatele. 100 päeva massi arvutamisel lahutatakse lubatud vanusevahemikus (90–150 päeva) kaalutud talle massist tema sünnimass. Saadud vahe jagatakse talle vanusega päevades. Saadakse talle eluea keskmine ööpäevane massi-iive, mis korrutatakse sajaga, korrutisele liidetakse sünnimass ning tulemuseks on 100 päeva mass, mille alusel arvutatakse lamba geneetiline aretusväärtus tema kasvukiirusele. Kui tallel on määratud mitu massi vanusevahemikus 90–150 päeva, võetakse 100 päeva massi arvutamisel aluseks kaalumine, mis toimus ajaliselt lähimana päevale, mil tall sai 100 päeva vanaks. Kui lubatud ajavahemikus on tehtud kaks kaalumist, üks enne ja teine täpselt sama palju päevi pärast talle saajandat elupäeva, arvutatakse saja päeva mass varem tehtud kaalumise põhjal.

Kaheksa nädala massi määramiseks kaalutakse tall vanuses 42-84 päeva.

Talleregistri arvestuslikuks perioodiks on poegimisperiood, mis algab 1. septembril ja lõpeb järgmise aasta 31. augustil.

Utt-tall loetakse:

a) Põhikarja täienduseks, kui ta on kantud paaritusregistrisse.

b) Põhikarja kuuluvaks uteks, kui

- ta on poeginud
- või
- kantud üle aasta vanusena paaritusregistrisse.

Jäärtall loetakse kindlasti põhikarja kuuluvaks, kui

- temaga on moodustatud paaritusgrupp
- või
- ta on karja ostetud eesmärgiga saada temalt tallesid.

Müügiregister (soovituslik vorm kodulehel) genereerub aretuse andmebaasis automaatselt, kui lammaste müük on andmebaasi sisestatud.

Müügiregistris kajastuvad järgmised andmed:

- müüja nimi
- lamba registrinumber
- müügi kuupäev
- ostja nimi
- ostja e-maili aadress, postiaadress ja telefoninumber
- ostja lauda number

Jõudluskontrollis olevate loomade müügiandmed ja muud loomade liikumised sisestatakse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul loomade karjast välja viimisest. Suguloomana müügi registreerimine andmebaasis on jõudlusandmete kogujale põlvnemistunnistuse väljastamise aluseks.

Pärast paaritus-, talle- ja müügiregistri andmete sisestamist elektroonilisse andmebaasi ja esmast kontrolli, loetakse andmebaasi vastavad failid ja väljatrükid farmi jõudluskontrolli algdokumentideks.

Ute kohta kogunevad jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri
- viljakusnäitajad läbi talleregistrite
- emaomadused läbi talleregistrite
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri

Viljakusnäitajatena käsitletakse viljakust ning tallede üleskasvatamise määra, mis arvutatakse talleregistrites sisalduvate andmete põhjal. Viljakus on ühe poegimise kohta sündinud tallede arv. Tallede üleskasvatamise määr näitab kahe kuu, s.o 60 päeva vanuselt elus olevate tallede arvu ute ühe poegimise kohta. Uttede emaomaduste ja piimakuse iseloomustamiseks kasutatakse kolme näitajat: sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv, üleskasvatatud tallede keskmine 100 päeva mass seostatud ute viljakusega.

Jäära kohta kogunevad ühtlustatud jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri
- paaritusedukuse andmed läbi paaritus- ja talleregistrite
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri

Jäära kohta tuuakse välja paaritusgruppide suurused, tiinestunud uttede arv, tiinestunud ute kohta sündinud tallede arv, tiinestunud ute kohta elusalt sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv ja 100 päeva masside keskmine.

Alla aasta vanused utt-talled näidatakse paaritusregistris paaritusgrupis olevatena, kui nad on jääraga samas karjas. Jäära paaritusedukuse arvutamisel peetakse nooruttede osas eraldi

arvestust. Tiinestumise määramise aluseks on ultraheliuuring või paarisperioodile järgnev poegimine 130–160 päeva jooksul.

4. Jõudluskontrolli lõpetamine

Jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks tuleb Liidule esitada kirjalik avaldus. Liit võib teha omapoolse ettepaneku jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks, kui loomaomanik ei ole täitnud käesolevas korras kehtestatud nõudeid.

5. Andmete säilitamine

Jõudluskontrolli algandmed ja tõuraamatus olev info säilitatakse aretuse elektroonilises andmebaasis. Andmete säilitamise korraldab Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

II Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse

Vastava lambatõu aretusprogrammi käigus kogutud proovidest tehakse analüüsid vastava tunnustuse saanud laboris. Laborite nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Aretusväärtuste ja suhteliste aretusväärtuste analüüsid tellitakse pädevatelt organisatsioonidelt, kelle nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Jõudluskontrolli ja tõuraamatu andmete arhiveerimise teenus ostetakse lepingu alusel sisse antud valdkonnas pädevalt organisatsioonilt.

III Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord

Jõudlusandmeid ja hindamistulemusi avaldatakse kooskõlas hea tava ja Eesti Vabariigi seadustega.

Jõudluskontrolli läbiviija (Liit) ja jõudlusandmete koguja (Loomaomanik või tema poolt volitatud isik) sõlmivad omavahelise lepingu (Jõudluskontrolli kokkulepe), millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus jõudluskontrolli läbiviimisel ja andmete kasutamisel.

Kõik jõudlusandmed salvestatakse aretuse elektroonilisse andmebaasi Pässu 2.0, mille kasutamise õigused väljastab Liit vastavalt avaldusele (vabas vormis).

Andmebaasi Pässu 2.0 kasutaja näeb oma karja andmete seisu igapäevaselt vastavate raportite ja statistiliste päringutena.

Jõudluskontrolli läbiviija võib jõudluskontrolli andmeid kasutada Liidu kodulehel www.lammas.ee ja Liidu poolt avaldatud trükistes.

Jõudlusandmete koguja saab jõudluskontrolli andmeid ja geneetilise väärtuse hindamise tulemusi kasutada aretusvalikute tegemisel.

Kolmandatele osapooltele väljastatakse elektroonilises aretuse andmebaasis olevaid andmeid järgides kokkuleppeid loomaomanikuga või vastavalt Eesti Vabariigi seadustele.

IV Jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine

Jõudluskontrolliga alustamisel instrueerib jõudluskontrolli läbiviija jõudlusandmete kogujat järgmistel teemadel:

1. Valitud aretusprogramm ja valiku printsiibid.
2. Eestis aretatavad lambatõud ja lambatõugude aretusprogrammid.
3. Jõudlusandmete kogumine ja edastamine.
4. Lammaste hindamine ja hindamistulemuste kasutamine praktilises aretuses.
5. EL aretusalsed direktiivid ja otsused.
6. Prp genotüüp (skreipi)
7. Maedi-visna

Instruktaaži järgselt peab jõudlusandmete koguja oskama iseseisvalt täita jõudlusandmete kogumise ja edastamise algdokumente, omama ülevaadet valitud aretusprogrammist ja oskama kasutada tõulammaste aretusväärtuste hindamistulemusi praktilises aretuses.

V Geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu jõudluskontrollis olevate lammaste geneetilise hindamise läbiviijaks on vastavalt liiduga sõlmitud lepingule Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS (<https://www.epj.ee/>). Geneetiline hindamine viiakse läbi vastavalt lepingule kõikidele andmebaasis olevatele lammastele.

Minimaalselt avaldatakse jäärade aretusväärtused, kellel on järglasi vähemalt kahe erineva omaniku juures ja kelle aretusväärtuse usaldusväärsus on vähemalt 50%.

Hindamine

Hindamise üldsätted

Aretusväärtused hinnatakse vastava lambatõu lammaste ning neile tõugudele vastavate komponenttõugu lammaste ühise andmestiku alusel eraldi protseduuridena kasvukiiruse aretustunnusele “100 päeva mass” ja viljakuse aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv”. Hindamisandmetena kasutatakse andmebaasis hindamispäeva seisuga salvestatud lammaste jõudluskontrolli ja põlvnemise andmeid.

Lähteandmed

Hindamisel kasutatakse viljakuse informatsioonina alates 01.01.2004. a sündinud ja vähemalt kümne kuu vanuselt esmakordselt poeginud uttede poegimisandmeid ning kasvukiiruse informatsioonina alates 01.01.2005. a salvestatud lammaste kaalumise

andmeid. Põlvnemisinformatsioonina kasutatakse kogu teadaolevat põlvnemist. Teadmata põlvnemisega eellased grupeeritakse päritolumaa (kohalik, import), sünniperioodi, tõulise ja soolise kuuluvuse järgi.

Andmed on sobivad järgmistel tingimustel:

- isa ja ema andmed on registreeritud;
- poegimisel on registreeritud sündinud tallede arv;
- kaalumisel on lamba staatus kas utt-tall, jäärtall või kastraat ja tema korrigeeritud 100 päeva massi arvutamise tulemus on usaldusväärne.

Andmete hindamiseelne korrigeerimine

Hindamiseelselt korrigeeritakse lamba kaalumise tulemus tema 100 elupäevale.

Geneetilised parameetrid

Päritavuskoeffitsiendi väärtus aretustunnusele “100 päeva mass” on 0,48 ja aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv” on 0,14.

Hindamismudelid

A. VILJAKUS

Viljakuse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel on järgnev:

$y = \text{kari} \cdot \text{aasta} + \text{pgv} + \text{pgk} + \text{tõug} + \text{mitmik} + \text{jäär} + a + e$, kus

- y – elusalt sündinud tallede arv
- $\text{kari} \cdot \text{aasta}$ – karja ja poegimisaasta koosmõju fikseeritud efekt tõug (10)– tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt (kuni kümme tõugu)
- $\text{pgk}(2)$ – poegimiskorra fikseeritud efekt (esimene ja järgnevad)

- pgv(4)– poegimisvanuse fikseeritud efekt (10-12 kuu vanused, 13-18 kuu vanused ja üle 18 kuu vanused esmapoegijad; ülejäänud poegimised on 4. grupis)
- mitmik(3)– ute sünnipesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle;>=3 talle)
- jäär– talle/de isa
- juhuslik efekt a- looma geneetiline efekt
- e- mitteseletatav jääkefekt

B. KASVUKIIRUS

Kasvukiiruse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel on järgnev:

$$y = \text{kari} * \text{aasta} + \text{tõug} + \text{sugu} + \text{mitmik} + a + e \text{ kus}$$

- y– lamba mass 100. elupäeval
- kari*aasta– karja ja kaalumisaasta koosmõju fikseeritud efekt
- tõug (10)– tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt
- sugu (2)– soolise kuuluvuse fikseeritud efekt
- mitmik (3)– pesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle;>=3 talle)
- a- looma geneetiline efekt
- e- mitteseletatav jääkefekt

Aretusväärtuse korrigeerimine ja suhtelise aretusväärtuse arvutamine

A. VILJAKUS

Viljakuse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammaste, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugude lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. aastal sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

B. KASVUKIIRUS

Kasvukiiruse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus (2010. a referentsväärtus) on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammaste, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugu lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. a. sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

Hindamistulemuste avaldamine

A. VILJAKUS

Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütreid on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

B. KASVUKIIRUS

Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütreid on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD

Mõisted

Aretaja on tõuraamatusse kantud loomade pidamisega tegelev isik, kes oli looma omanik tema sündimise ajal.

Aretus on tegevus põllumajanduslooma jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse sihipäraseks suurendamiseks ning tema majanduslikult kasulike omaduste säilitamiseks või täiustamiseks.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Aretusega tegelev isik on lammaste jõudluskontrolli läbiviija ning tõuraamatu pidaja.

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretusvalikud on aretaja otsused, milline loom jätta põhikarja täienduseks, millised paaritusgrupid moodustada jne.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale pärast seda, kui on saanud vastavasisulise instruktaaži.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada ja teistest lammastest eristada.

Loomapidaja on loomaomanik, kellele (aretus)loom kuulub või isik, kes tegeleb loomapidamisega loomaomanikult saadud volituste alusel. Loomapidaja kogub ise või korraldab jõudluskontrolliandmete kogumise.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina looma müügi või ostu puhul.

Tõumärk ehk tõutähis on lühend tõu nimetusest, mida kasutatakse veresuse valemis ja lambale antavas tõuraamatu numbris tõu märkimiseks. Võib kasutada ka tõuraamatu ja tõu tähistamiseks.

Tõuraamat on andmekogu, kuhu kantakse asjaomase tõu aretusprogrammiga seotud loomade põlvnemine, aretaja ja omaniku andmed ning jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega.

Tõuraamatu number koosneb tõu tähisest, lamba registrinumbrist ja tõuraamatu lisa märkivast tähest.

Tõuraamatu pidaja on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust.

Viljakus on poeginud ute kohta aastas sündinud tallede arv.

Üleskasvatatud tall on vähemalt 60 päeva kaalumiseni elanud tall.

Tõuraamatusse kantavatele utt- ja jäärtalledele esitatavad tingimused

Tõuraamatusse kantakse utt-talled tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid,
- neil on määratud 100 päeva mass, mis on minimaalselt 14 kg.

Tõuraamatusse kantakse jäärtalled tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid,
- neil on määratud 100 päeva mass, mis on minimaalselt 27 kg või väiksema massi korral väga hea välimiku ja põlvnemise puhul komisjoni (aretusspetsialist+2 liiget) hinnangul,
- nende kohta on läbi viidud välimiku ja lihavormide hindamine tõuraamatu pidaja poolt.

Tõuraamatu põhiosa A ja B ja tõuraamatu lisaosa R

Lammaste kandmine tõuraamatu põhiossa

Lammas kantakse ET tõuraamatu põhiosadesse A või B, kui tema veresuse valem sisaldab ainult aretusprogrammiga lubatud komponente (ET, SUF, GER, LAT, OXF, SRO), komponentide summa on vähemalt 93% ja ühegi komponendi väärtus ei ole suurem kui 85%, välja arvatud ET, mille maksimumväärtus võib olla kuni 100%.

Lammaste kandmine tõuraamatu A ja B ossa

Lammas kantakse ET tõuraamatu osasse A, kui tema vanemad ja vanavanemad on teada ning kantud ET tõuraamatu osadesse A, B või T.

Lammas kantakse tõuraamatu B ossa, kui tema vanemad ja vanavanemad on teada, emapoolne põlvnemine dokumentaalselt tõendatud ja kelle isa on kantud tõuraamatusse.

Lammaste kandmine tõuraamatu lisadesse

Lammas kantakse ET tõuraamatu lisasse R, kui tema veresuse valemis on lubatud komponentide (ET, SUF, OXF, GER, LAT, SRO) summa vähemalt 50% ja välimik vastab eesti tumedapealist tõugu lamba tõutüübile. Välimiku vastavust tõutüübile hindab ELKL töötaja farmikülastuse ajal iga lamba puhul eraldi.

Tõuraamatu taastamisosa T

ET taastamisosa kasutatakse ET populatsioonis piisava arvu ET aretuseks sobivate suguloomade olemasolu tagamiseks.

Lammaste kandmine ET tõuraamatu taastamisossa

ET taastamisossa valitakse uted ET tõuraamatu A ja B osast. Taastamisossa valitud uted peavad välimikult vastama ET tõukirjeldusele.

ET taastamisosas kasutatav komponenttõug on šropšir (SRO).

ET taastamisprogrammis kasutatavad parandajatõud on suffolk (SUF), oksforddaun (OXF), saksa mustapealine (GER) ja läti tumedapealine (LAT).

Lammas kantakse ET tõuraamatu T osa lisasse SUF, OXF, GER, LAT või SRO kui

- ta on ostetud Euroopa Liidu liikmesriikidest või imporditud puhtatõuline (100%) kinnitatud komponenttõugu lammas, keda kasvatatakse Eestis aretuslammaste saamise eesmärgil ning kelle põlvnemine on dokumentaalselt tõestatud

või

- ta on lammas, kes on sündinud Eestis ja

- kelle puhul on täidetud aretusprogrammis sätestatud tingimused ning
- kelle vanemad on kantud ET tõuraamatu vastava komponenttõu lisasse või kelle veresus on aretuse tulemusena Eestis saavutanud üle 85% komponenttõu veresuse.

Taastamisprogrammis osalemise tingimused

- Taastamisprogrammis võib kasutada ainult tunnustatud isasloomi.
- ET taastamisprogrammis olevaid emasloomi võib paaritada komponenttõust (SRO) või parandajatõust (SUF, OXF, GER, LAT) pärit isasloomiga, nende järglast võib paaritada tõuomaduste parandamiseks parandajatõu või komponenttõu jääraga.
- ET taastamisprogrammis olevate uttede järglasi on lubatud ühe korra paaritada komponenttõu (SRO) jääraga ja ühe korra parandajatõu (SUF, OXF, GER, LAT) jääraga. ET jääraga paaritamine ei ole piiratud.
- Emaslooma, kelle veresus on üle 50% ühe parandajatõu suhtes, ei tohi ristata parandajatõu jääraga vastavalt sellele, mis tõugu veresus on utel üle 50%. Sellise ristamise korral viiakse järglased üle EV aretusprogrammi R osasse.
- Parandajatõu kasutamise vajalikkuse ja tõu valiku teeb ELKL aretusspetsialist koostöös karjakasvatajaga.
- Taastamisprogrammi raames ei ole parandajatõu ja komponenttõu kasutamise järjekord paaritamisel määratletud.
- Taastamisprogrammis osaleva karja talle- või paaritusregistri õigeaegselt esitamata jätmise korral langeb kari taastamisprogrammist välja.

Taastamisprogrammi käigus sündinud ET jää- ja utt-talled on võrdselt ET 100%.

Taastamisprogrammi käigus saadud järglasi saab üle viia ET tõuraamatu A ja B osasse, kuid nad vastavad välimikult eesti tumedapealise tõutüübile.

Taastamisprogramm avatakse 2021. aastal 10 aastaks. Seejuures tuleb kasvatajal taastamisosaga liituda selle algamisel ning hiljem liitumine lubatud pole.

Eesti tumedapealise lambatõu (ET) tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Tõuraamat on andmekogu, kuhu koondatakse andmed lamba põlvnemise, aretaja ja omaniku kohta ning aretuslooma jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega. ET tõuraamatut peetakse elektrooniliselt lammaste elektroonilises jõudluskontrolli ja tõuraamatu pidamise andmebaasis, kus see moodustab ühe osa andmebaasist. ELKL korraldab tõuraamatu andmete arhiveerimise.

Eesti tumedapealist tõugu lammaste tõuraamatul on põhiosa, mis jaguneb osadeks A, B ja R ning taastamisosa T. Taastamisosal T on lisad SUF, GER, LAT, OXF ja SRO. Tõuraamatusse kantud lambale antakse tõuraamatu number, mis koosneb:

- tõu tähisest ET
- lamba registrinumbrist
- tõuraamatu põhiosa märkivast tähest A, B või R
või
- taastamisosa märkivast tähest T
ja vajadusel
- lisa märkivast sümbolist SUF, GER, LAT, OXF või SRO

Tõuraamatut peetakse elektrooniliselt. Tõuraamatusse kantud järede põlvnemisandmed avalikustatakse kodulehel. Põlvnemistunnistuse väljastamise korral märgitakse sellele tõuraamatusse kantud lamba kohta tõuraamatu number. Lambad kannab tõuraamatusse Tõuraamatu pidaja (ELKL).

Kui lisadesse SUF, GER, LAT, OXF, SRO kantud komponenttõugu lammastele avatakse Eestis eraldi tõuraamat, siis on lubatud ET tõuraamatu vastava lisa sulgemine ja eluslammaste ülekandmine avatud tõuraamatusse.

Veresuse arvutamine ja veresusega arvestamine eesti tumedapealist tõugu lammaste puhul

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust protsentides. Veresuse arvutamisel lähtutakse:

- teadmisest, et järglased on saanud pooled alleelid oma isalt ning pooled alleelid emalt ja
- eeldusest, et pärandumine toimub võrdelises vastavuses vanema enda veresuse komponentidega.

Veresus kajastatakse andmebaasis veresuse valemina ning avaldatakse põhjusel, et see on kiireim tagasiside lamba põlvnemise kohta.

Lammast saab nimetada andmebaasis eesti tumedapealiseks lambaks, kui tema veresuse valemis on komponentide ET, SUF, GER, LAT, OXF, SRO summa vähemalt 50%, kusjuures kõik komponenttõud ei pea olema esindatud. Lambad, kellel ühe komponenttõu veresus kasvab kõrgemaks kui 85%, kantakse jõudluskontrolli andmebaasi enamusveresusest tuleneva tõu nimetuse alla.

Lammaste puhul, kes liituvad ELKL-i poolt läbiviidava eesti tumedapealiste lammaste jõudluskontrolliga, on veresuse arvestamiseks kaks võimalust. Kui lambakasvatajal on olemas informatsioon, mis kinnitab, et lammas on teise aretusorganisatsiooni poolt tunnustatud kui puhtatõuline või teada veresusega loom, siis selle infoga arvestatakse.

Piisavaks tõestuseks loetakse:

- a) aretusorganisatsiooni poolt välja antud põlvnemistunnistust,

b) informatsiooni tunnustatud aretusorganisatsiooni ametlikul kodulehel.

Kui lamba veresuse kohta ei ole aretusorganisatsiooni ametlikku informatsiooni, siis järglaste veresuse arvutamisel loetakse niisuguse lamba poolt edasi antav veresus võrdseks nulliga. Veresuse arvutamisel:

1. Kui veresuse osakaal on väiksem kui 6,25%; siis suureneb selle arvel:

- ET veresus
või
- kui ET- d ei ole, siis enamusveresuse osakaal veresuse valemis.

Kui kaob ära mitu erinevat veresust korraga ja veresuse valemis puudub eelnevalt komponent ET, siis komponenttõugude veresuste jäägid liidetakse ja saadakse ET.

2. Ümardamisvigade võrra suureneb:

- ET
või
- kui ET- d ei ole, siis enamusveresuse osakaal veresuse valemis.

LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD

Põlvnemisandmete õigsuse tagavad aretuse andmebaasi paaritus- ja poegimisandmed, mis sisestatakse andmebaasi vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Vajadusel saab põlvnemist kontrollida geneetilise uuringuga.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi või ostu puhul.

Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus, mille on allkirjastanud aretusorganisatsiooni esindaja.

Põlvnemistunnistuse vormi kinnitab aretusorganisatsioon ning sellele kantakse vähemalt järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi
- looma tõug ja tõuraamatu nimi
- looma number tõuraamatus
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev
- märgistamismeetod
- riikliku registri number
- sünniaeg
- sugu
- aretaja nimi ja aadress
- omaniku nimi ja aadress
- põlvnemine– kaks põlvkonda eellasi ning nende tõuraamatu numbrid
- veresus
- mitmikuna sündimine

Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi korral kahe nädala jooksul pärast müügiregistri esitamist aretajale või uuele omanikule, kui viimased on vastava soovi esitanud.

Loomade müügiandmed sisestatakse aretuse andmebaasi vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel. Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paberkandjal. Põlvnemistunnistuse ja selle koopiate tellimine tõuraamatu pidajalt toimub vastavalt Liidu juhatuse poolt kinnitatud hinnakirjale.

LISA 4. LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD

Jõudluskontrolli läbiviija poolt tunnistatakse loom ja aretusmaterjal aretuseks sobivaks

1. läbi tõuraamatusse kandmise
või
2. läbi loomade hindamise.

Looma tervislikku seisundit aretusvaliku tegemise või looma müügi ajal hindab jõudluskontrolli andmete koguja (lamba omanik või tema volitatud isik) vajadusel koos veterinaararstiga. Kui hindamist ei ole läbi viidud Liidu või mõne teise kvalifitseeritud hindaja poolt, siis vastutab looma füsioloogilise ning anatoomilise hea tervisliku seisundi eest looma omanik. Sisse ostetud aretusloomade ja aretusmaterjaliga peavad kaasas olema vastavalt Euroopa komisjoni otsusele nr 90/258 esitatud andmed.

LISA 5. PÕLVNEMISTUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist ning mis reeglina väljastatakse looma müügi või ostu puhul. Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Põlvnemistunnistusele kantakse järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi
- tõug, tõuraamatu nimi
- looma number tõuraamatus
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev
- riikliku registri number
- märgistamismeetod

- sünniaeg
- sugu
- aretaja nimi ja aadress
- omaniku nimi ja aadress
- põlvnemine– kaks põlvkonda eellasi, nende tõuraamatu numbrid
- looma nimi (ei ole kohustuslik)
- veresus
- mitmikuna sündinud

Põlvnemistunnistuse väljastamise kord

Põlvnemistunnistus väljastatakse aretuslooma müügi korral kahe nädala jooksul peale müügiregistri jõudmist tõuraamatu pidajale (ELKL). Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina uuele omanikule või aretajale, kui aretaja on vastava soovi esitanud. Müügiregister esitatakse vastavalt kehtiva aretusprogrammiga punktiga 6.1.3 kehtestatud korrale. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel. Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paberandjal. Põlvnemistunnistus antakse loomale 1 (üks) kord elu jooksul. Looma teistkordsel liikumisel ühe omaniku juurest teise juurde, antakse kaasa koopia või tellitakse ELKL-lt ajakohastatud põlvnemistunnistus. Ajakohastatud põlvnemistunnistusel võivad võrreldes originaaliga olla muutunud lamba ja tema eellaste suhtelised aretusväärtused kuna need arvutatakse ümber iga järgmise geneetilise väärtuse hindamisega. Põlvnemistunnistuse koopia võib omanik ise teha, märkides sellele sõna „koopia“. Põlvnemistunnistuse ja ajakohastatud koopiate tellimine tõuraamatu haldajalt toimub vastavalt ELKL-i juhatuse kinnitatud hinnakirjale.

LISA 6. PÕLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD

Tõuraamatusse kantav loom identifitseeritakse ja märgistatakse Loomatauditõrje seaduses sätestatud tähtaegade kohaselt.

Tallede sündimisel peab tall olema üheselt seostatav oma põlvnemisandmetega, selleks tuleb tall koheselt identifitseerida. Identifitseerimismärgiseks võib kuni talle kuue kuuseks saamiseni olla värvimärk, karjanumber või mõni muu püsiv eraldusmärk, mis võimaldab talle selgelt eristada.

Tallede märgistamise ning ema ja tallede õige seostamise eest vastutab jõudluskontrolli andmete koguja. Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus märgistamist kontrollida.

Loomade üle peetakse arvestust elektroonilises aretuse andmebaasis vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Tõuraamatusse kantakse loomad, kelle puhul on täidetud aretusprogrammist tulenevad nõuded ning kes on märgistatud riikliku registrinumbriga.

LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Kunstliku seemendusega võib tegeleda isik (seemendaja), kes on läbinud vastava täiendkoolitusprogrammi selleks luba omavas täiendkoolitust pakkivas asutuses.

LISA 8. TÕULAMMASTE HINDAMISE JUHEND

Tõulammaste hindamise eesmärgiks on lamba edasise kasutamise tunnustamine aretuses suguloomana. Lammaste hindamist viiakse läbi lammaste jõudluskontrollis olevates karjades. Jõudlusandmete koguja saadab andmed või sisestab andmed andmebaasi vastavalt aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise korrale.

Loomaomanik kaalub noorloomad (utt- ja jäärtalled) 90–150 päeva vanuses ja valib (koos spetsialistiga või eraldi) välja sobivad jäärad hindamiseks, andes sellest teada ka jõudluskontrolli läbiviijale.

Noorjääradel hinnatakse jõudluskontrolli läbiviija poolt:

1. välimikku, selle vastavust tõutüübile
2. lihavormide väljendatust

Tõutüübi all mõistetakse tõu iseärasusi. See on pärilike omaduste kogum, mida iseloomustavad välimik ja toodang ning selle omadused.

Välimiku hindamisel arvestatakse:

1. välimiku vastavust soovitud tõutüübile
2. keha pikkust
3. selja laiust
4. rinna sügavust
5. jalgade seisu
6. sõrgade ja sõrgatsi tugevust
7. hambumust
8. jäära munandite laskumist munandikotti, nende ühtlast suurust ja tõule omast väljaarenemist

Munandid peavad olema laskunud munandikotti, olema ühtlase suurusega ning tõule omaselt välja arenenud.

Lamba välimikule antakse vaatluse teel üldhinne üksikute kehaosade hinnete alusel viie punkti süsteemis.

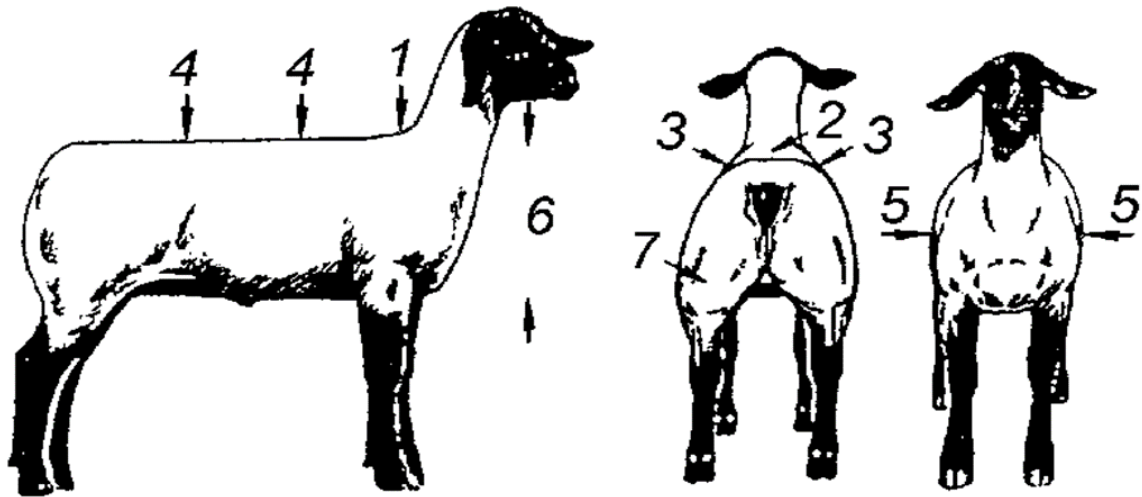
Välimiku hindamisel antakse punktid järgmiselt:

- 1- väga halb
- 2- rahuldav
- 3- keskmine
- 4- hea
- 5- väga hea

Lihavormide hindamisel arvestatakse lihavormide väljendatust vastavalt tõule, vaadeldakse ning kombatakse turja, selga, lannet ja kintse. Hinnatakse viie punkti süsteemis. Punktid antakse järgmiselt:

- 1- puudulik
- 2- rahuldav
- 3- keskmine
- 4- hea
- 5- väga hea lihastiku areng

Väga heade lihavormidega lambal (joonis 2) on turi lihaseline (1), lai (2), selg ja lanne on laiad, ümarate vormidega (3) ning moodustavad ühise sirgjoone (4) ilma ristluukühmude ja tühemeteta. Rind on lai (5), sügav (6) ning abaluupiirkond on kompamisel hea lihasusega. Kintsud on ümarad ja lihaselised (7).

Joonis 2. Väga heade lihavormidega lammas

Jäara hindamistulemused registreeritakse ja kantakse andmebaasi. Looma omanikule antakse tagasisidet.

Jäär tunnistatakse aretuseks sobivaks kui tema välimik ning lihavormid on hinnatud vähemalt 4 punkti vääriliselt.

LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidule

Avalduse esitaja nimi: .....

Ettevõtte / FIE nimi: .....

Äriregistri nr / Isikukood: .....

Aadress

Maakond: .....

Vald: .....

Küla: .....

Talu: .....

Postiindeks: .....

Kontakttelefon: .....

E-posti aadress: .....

Karja suurus, kasvatatav tõug.....

Avaldus

Soovin alustada lammaste jõudluskontrolliga.

“ ... “.....2020. a

.....